İnziva: İnsanın Kendine Yolculuğu[*]

Vefa Taşdelen

Giriş

İnziva konusundaki bu yazının girişinde, "Augustinus ve Yunus Emre'de İç-Ben Alanı" başlıklı yazımda[1] verdiğim kimi bilgileri tekrarlamak istiyorum: Vico'nun şu sözü hep anlamlı gelmiştir bana: İnsanın kafası gövdesine gömülü olduğu için gözleri ilk önce kendini değil dış dünyayı görmüş, kendinden önce dış dünyayı merak etmiştir.[2] Bu yüzden insanın rasyonel ve gerçekçi bilme çabasının ilk adımlarından birini oluşturan ilk filozofların soruları doğaya ilişkin olmuş, bu nedenle kendilerine "fizikçiler" adı verilmiştir. M.Ö. 400'lü yıllarda ölen Sokrates, insanın kendini bilmesine değinmiş, bunu bir buyruk olarak formüle etmiştir: "Kendini bil!" M.S. 400'lü yıllarda yaşayan Augustinus ise kişinin kendini bilmesi (*memoria sui)* ile Tanrı'yı bilmesi (*memoria Dei*) arasında bir ilgi görmüştür. Bu ilgi bir hadiste, "Kendini bilen Rabbini bilir" şeklinde yeniden ifade bulur. Yunus, okumanın bilmenin anlamını, kişinin kendini bilmesinde, iç-benine yöneliminde görür. İnsanın kendine yolculuğu, fizik evrene yolculuğundan daha kolay ve daha zahmetsiz olmamıştır. *Mantık al-Tayr*'da geçen zorlu yolculuk, metaforik bir anlatım olarak insanın kendine yolculuğudur aslında. Bütün bu sözler, insanın kendisini bilmesinden önce başka bir şey söyler: O da bu işin zorluğudur. Eğer böyle bir zorluk olmasaydı, peygamberler, bilgeler, düşünürler, insanın kendini bilmesi konusu üzerinde durmazlardı. Her türlü dini, mistik ve tasavvufi algılayış biçiminin temelinde öncelikle insanın kendini bilmesi anlayışı vardır. Onlar, insanın kendisi hakkındaki bilgisini, bilme ediminin zirvesi olarak görmüşler, diğer bütün bilme türlerini ben-bilgisine çıkan yoldaki konumlarına göre değerlendirmişlerdir. Kendini bilmeden elde edilen diğer bilgiler, bir egemenlik biçimine, tehlikeli bir aygıta dönüşebilmektedir. Yunus'un *"İlim kendün bilmekdür"*[3] ifadesi, bu tür bir bilme biçimine işaret eder. İlim bilmek, kendini bilmeden tamamlanmaz. Bu şekilde insanın kendini bilmesiyle insan olmak arasında açık bir ilgi kurulur.

---

[*] Taşdelen, V. (2012). İnziva: İnsanın Kendine Yolculuğu. *Temrin*, 51, ss. 61-64.

[1] Bkz. "Augustinus ve Yunus Emre'de İç-Ben Alanı", *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, yıl: 2011, sayı: 7.

[2] Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, s. 132.

[3] Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, haz. Faruk K. Timurtaş, Tercüman Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s. 75.

1. İnziva ve Seyir

İnziva, insanın kendine dönüşünü, kendine yaptığı uzun ve çileli yolculuğu en iyi ifade eden sözcüklerden biridir. Bu uzun ve çileli yolculuğun yaşantılarından biri bir tür "kendilik-bilgisi", "ben-bilgisi" diyebileceğimiz bilgi kazanımıdır. İnzivada bir çekiliş, bir uzaklaşma vardır; ama aynı zamanda bir dönüş, bir sokuluş ve kavuşma da vardır. İnziva kişinin gözlerini dış dekordan ayırıp kendi varlığına çevirmesidir. Kendine bakması, kendini tanımaya ve anlamaya çalışmasıdır. İnziva suyun tutulmasıdır. Kişinin kendine yükselmesi, kendinden kendi dışına, kendi dışından kendine doğru yol aramasıdır. Ruhunu ve bedenini denemesidir. Denilebilirse deneysel bir dünya görüşü, deneysel bir felsefedir inziva. Bu istemsel bir faaliyettir. Zorunluluk, inzivanın doğasında yoktur. Bu nedenle fiziksel bir ayrılık değildir, insanın kendi içindeki hareketidir. Onu yalnızlıktan ayıran bu istemsel, bu fikri yönüdür.

İnziva, en üst anlamıyla bir seyir olayıdır. İnsanın kendini seyredebilmesi için, kendisinin ve içinde yaşadığı toplumun dışına çıkabilmesi gerekir. Dışarı çıkma, kavrayıcı bir seyir içindir. Bu hareket, kendinden uzaklaşma değil, kendine dönme eylemidir. "Ben kendimdeyken ne kadar kendimdim?" sorusu üzerine başlayan seyir, kişiyi kendisi ile karşılaştırır, kendisi ile tanıştırır, kendisi ile görüştürür. Kişiyi kendine yaklaştırır, kendine bırakır. İnziva, seyretmek isteyen, görmek isteyen bir eylemdir; kavrayıcı bir bakıştır. İnsanın kendisine ve dış dünyaya kavrayıcı bakışıdır. Münzevi, dış dünyaya da bakar, ama kendini görmek için bakar. Kendini görmek ister¸ kendisiyle birlikte dünyayı, hayatı ve evreni görmek ister. Böyle bir kavrama isteği vardır onda. Bu bakışta, pratikten uzaklaşma, pratiğin üstüne çıkma söz konudur. Uzaklaşma "seyir"in doğasında olan bir şeydir. Seyir, pratik edimli bir eylem değil, kavramaya yönelik bir eylemdir. Onda kavrayıcı bir bakış söz konusudur. Ancak bu sadece aklın seyretmesi değildir, gönlün de seyretmesidir. Zira bu kavrayıcı noktada aklın ve gönlün görebileceği noktalar vardır. Seyir, pratik alanda, ihtiyaç duyduğu seyir noktasına, ihtiyaç duyduğu yüksekliğe erişemez. Hayatı, hayatın içindeyken, kendini kendinin içindeyken kavrayamaz. Onda hem hayatın içinden, hem de kendi içinden uzaklaşma vardır. Bir mesafe koyma isteği vardır. Ancak bu mesafeden kendini, hayatı ve evreni anlayabilir, kavrayabilir. İnsan ancak dünya ile kendi arasına bir mesafe bıraktığında görebilir kendini, kendine çıkan yolları. Kendine çıkan yola girebilmesi için dış dünyadan çekilmesi gerekir. Dış dünyadan çekilmeden, dış göz keskinliğini yitirmeden iç göz açılmaz, kişi kendisinin seyrine dalamaz. Dış dünyanın ritminden kopmadan iç dünyanın ritmine kavuşamaz. Dolayısıyla inziva bir *nazar*, bir *seyir*, bir *temaşa*, bir *theoria*, bir *contemplation*, bir *anschauung* eylemidir. Kavrayıcı bir eylemdir. Ama son aşamada yine de eyleyici olmaktan uzak değildir. Zira hayat karşısında, varoluş karşısında aktif bir tutumu da beraberinde getirir. O, bir eylemden çekilirken bir başka eylem geliştirir. O da sükûnettir; telaştan, kaygıdan uzaklaşmadır. Pratik dünya, bu genişlemiş gönülden daha net, daha derinlikli ve bütünlüklü görünür. Kendi bütünlüğü içinde görünür.

Samsatlı Lukianos, bir oyununda çarıkçı Menippos'u, bir diğerinde de kayıkçı Kharon'u, ancak ölümsüzlerin, dünyayı ve ölümlülerin işlerini seyredebilecekleri bir yüksekliğe çıkarır. Bu insanüstü varlıkların bakış açısından her şey farklı görünür ona; insanların hırsları, tutkuları, kaprisleri, sevinçleri, kederleri, birdenbire farklı bir anlama bürünür. Her şeyi çok farklı hisseder. İnsanüstü varlıkların, ölümsüzlerin bakış açısıdır bu. İnziva, bir yanıyla böyle bir şeydir. Ölümsüz bir noktadan ölümlülerin hallerini seyre dalmaktır, böyle bir bakış açısı bulmaktır kendine. Ebedi bir noktadan faniliği, gelip geçiciliği seyre dalmaktır. Kuşkusuz bu yeni bir bilinç, daha derin, daha kavrayıcı bir bilinçtir. İnziva sadece kavrayıcı bir bakış değil, aynı zamanda olgunlaştıran bir bakıştır da. Bu kavrayıcı bakışın amacı olgunlaşmaya yöneliktir. İnzivaya çekilenin bilinci değişir, bakışı değişir, kişiliği değişir. Kişi, inzivadan dönerken inzivaya giden kişi değildir artık; değişmiş ve

başkalaşmıştır. Farklı bir gözle bakmayı, farklı bir gözle görmeyi öğrenmiştir. Geçici ve kalıcı olanın, sonlunun ve sonsuzun bilincine ulaşmıştır. Bu bilinçle inziva varoluşun çıplaklaşması durumudur. Burada sahip olduğumuz statülerden, kazanımlardan arınırız. Kendimiz olarak kendimizi anlamaya çalışırız: genç ya da ihtiyar, güzel ya da çirkin, zengin ya da fakir bir kişi olarak değil, bütün bunların paranteze alındığı bir noktada, insan olarak, bizzat kendimiz olarak kendimizi anlamaya çalışırız. Fenomenolojik ifadelerden yararlanarak söyleyecek olursak, burada bir arınma, bir aza indirgeme, bir paranteze alma söz konusudur; öze inmek, özü görülemek için. İnzivanın seyri, özü görülemeye yönelen bir bakıştır.

An'da, kişi, bedensel istekleri ile birlikte yaşar. İstemenin, arzunun etkisi altındadır. Kaygılanır, kazanmak ister, kaybetmekten korkar. Pratik hayatta hep şu anda yaşar. Bu nedenle geç kalır, acele eder, yetişmek ister, kavuşmak ister. İnzivadaki kişi, bulunduğu yükseklikte geniş bir zamanda yaşar. Burada kişiye gerçeği yanlış gösterecek ya da hiç göstermeyecek bir bencillik, hırs, telaş, panik ve acele yoktur. Adeta zamanın sesi duyulmaz. İnziva noktası, bedenin hafiflediği bir noktadır. Alışılmadık bir noktadır. Burada bedenin sesi kesilir, daha çok ruhun, gönlün sesi duyulur. Bu bir üst seviyedir. Kişi bu aşamada, aşmış olduğu beden, zaman ve nefis, kaygı, hırs yoğunluklu varoluşun etkisinden kurtularak hafifler. Eşyayı olduğu gibi kavrayabilecek bir noktaya erişir. Bu mutasavvıfları, sözgelimi Mevlana'nın, Yunus'un betimlediği gönlün arınması durumudur. Onlar, hakikatin, benliğini arındıran, gönlünü bir ayna gibi parlatan kişinin iç alemine yansıyacağını söylerler. İnziva, gönlün arınması sürecidir.

İnziva, kişinin kendi potansiyelini görmesi ve harekete geçirebilmesi de demektir. İnziva, tıpkı suların, enerji üretmek için bir duvarın ardında toplanması gibidir. Bir değer ortaya koyabilmek için kişinin kendini biriktirmesidir. Yalnız biriktirme değil, bu birikimi enerjiye dönüştürebilmesidir de. İnzivanın ölçütü üretimdir. Üretmeyen, çoğaltmayan, büyütmeyen, derinleştirmeyen, olgunlaştırmayan, terbiye etmeyen inziva, kendi içinde eksik kalmış demektir. İnzivanın yaşama gücünü kestiği kişi, eyleme geçmek için bir neden bulamaz. *Yer Altından Notlar*'da olup biten budur. Bu anlamda inziva ancak bir değerin, inancın ve iyi niyetin eşliğinde kişiyi olgunlaştırır, aksi halde toplumdan, toplumsal sorumluluklardan kopma yaratır. İnsanları sevmemeye doğru giden hastalıklı bir eğilime dönüşür. İnzivadaki sağduyu, iyi niyet, onu eninde sonunda insanlarla kavuşturur. Bu, inzivanın ölçütüdür. İnsanlara kavuşmayan inziva yolda kalmış, tamlanmamış demektir.

İnzivaya çekilmek, insanın kendisine bir köşe, bakış açısı bulmasıdır. Hem köşe, hem bakış açısı olarak inziva, seyir eylemiyle ilgilidir. İnziva, kendi köşesinden, kendi bakış açısından seyir kılmaktır. Başımdaki gözleri yumuyorum, içimdeki gözler açılıyor. Kendimi, içimdeki ve dışımdaki sırrı görmeye çalışıyorum. Sonlu ve sınırlı varlığımla kim olduğumu anlamaya çalışıyorum. Kendim derken, kedimden öte yollar arıyorum. Kendimi evrenin özü ve özeti olarak görüyorum. İnziva kendimi kaybetmek için değil bulmak için, gizlemek değil açmak için. Olgunlaşmak için, kemale ermek için. Bana kendimi vermeyen inziva, inziva değildir. Beni insanlığa kavuşturmayan inziva, inziva değildir. İnziva bir yola girmektir, bir yolda yürümektir. Beni geliştirmeyen inziva, amacına ulaşmamış demektir. İnzivadan sonra dünyaya bir değer katmak ister kişi, davranışı ile, sözü ile, eseri ile; bir örnek, bir model, bir ölçüt oluşturmak ister. Yeryüzünde insanlığı, kendi insanlığını anlayarak yaşamak ister. İnsanın kendine olan yolculuğu başkalarına ulaşmadan, insanlara kavuşmadan tamamlanmaz. İnziva, insanın insandan uzaklaşması değil, öncelikle kendine yaklaşmasıdır.

İnziva, inzivada kalmak için değildir. İnziva, kendi içine düşmek, kendi içinde kaybolmak için de değildir. O sağlıklı bir bakış açısıdır. İnzivaya çekilen eninde sonunda geri döner, ancak onun geri dönüşü ayağında polenler taşıyan arıların dönüşü gibidir. Kendi içinde çok yollar yürümüş, çok duraklardan geçmiş, çok manzaralar seyretmiştir. Farklı bir bilinç olmuştur artık. Beden olarak tanıdık gelen bu yüz, bilinç olarak farklılaşmış, kendini anlık ve günlük telaşın içinden sıyırmış, bir üst bakış açısına taşıyabilmiştir.

2. İnziva Biçimleri

Nietzsche, *Zerdüşt Böyle Buyurdu'*da, "Görüp geçirebileceğiniz anların en büyüğü büyük yadsıma anıdır. Mutluluğunuzun da, aklınızın da, erdeminizin de size iğrenç geldiği andır" der.[4] Büyük yadsıma anı, Nietzcshe'de baştan sona her şeyin, bütün değerlerin yadsındığı andır. Varoluş, servetin, altının, zevkin, eğlencenin, bilgiçliğin, gevezeliğin amaç haline getirilmesi ile sahteleşir. İnziva, sahteleştiren değerleri yadsıyan bir bakıştır. Yadsıma biçimleri, inziva biçimlerini de oluşturur. Yadsıma biçimleri sonucu üç tür değer yargısına ulaşır insan. Bu değer yargılarından hareketle bir sınıflama yapacak olursak üç tür inzivanın olduğunu söyleyebiliriz. Bunların her birine edebiyattan ve felsefeden pek çok örnek bulabiliriz. Biz bu makalede konuyu aydınlatması açısından belirli ve sınırlı örnekler üzerinde duracağız.

Bu örneklerden ilki, Samsatlı Lukianos'un bazı oyunlarında ve Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* isimli eserinde görülür. Söz konusu bu eserleri okurken ister istemez şöyle bir duyguya kapılır insan: "Her şey boş!" İkinci tür inziva, Netizsche'nin *Zerdüşt Böyle Buyurdu* ve Albet Camus'nün *Sisyphos Söyleni* isimli eserinde ortaya çıkar. Onlardan da şöyle bir duygu ediniriz: "Evet, her şey boş, ama her şeyin boş olduğunu söylemek de boş." Üçüncü tür inziva örneği ise yine her şeyin boş olduğunu söyler, ancak bunu doluluğu, anlamı ve değeri netleştirmek adına söyler. O, "her şey boş" derken şunu söylemek ister aslında: "Boşluk dekorunun ardındaki doluluğu gör!" İnzivanın bu türüne edebiyat ve felsefeden pek çok eser örnek gösterilebilir. Platon, "İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti; güneşi, yıldızları, ayı, dünyayı, kendini, evin bütün eşyasını, bitkileri, bütün canlı varlıkları"[5] derken "mağara metaforu"yla ortaya koyduğu bilinç durumunu, inziva hali ile erişilen bilgeliği aydınlatır; asıl ve gölge olanı netleştirir. Feridedin-i Attar, *Mantık el-Tayr*'da yine bir yadsıma süreci içinde, geçici ve kalıcıyı birbirinden ayırarak, öze doğru yapılan içsel yolculuğu betimler. Tasavvuf edebiyatı baştan sona bu söylemin örneklenmesinden ibarettir. Bu inziva türünde, geçicinin, değişkenin, oluş ve bozuluş içinde olanın bilincine sahip bir bilge tipi ortaya çıkar. Bu aşamada yadsıma, geçiciyi kalıcıdan, sonluyu sonsuzdan ayıklar. Saflaşma mutlak tözü açık hale getirir. Tözün olduğu yerde mutlak boşluk olamayacağından, varoluşun her bir anı, öze inen kutsal bir sürece dönüşür. Şunu söylemek ister: "Boşluk doluluğa perdedir. Boş denilen hayat, aslında sanıldığı gibi boş değildir. Bakmasını bilirsen sana sonsuz değerde görünür, yaşamasını bilirsen seni sonsuzluğa ve aşkın benliğe götürür. Yeniden bakmayı ve görmeyi başarabilmelisin." İnziva bu yenilenmenin ve zihinsel dönüşümün yöntemidir."

2.1. Her Şey Boş: İnziva'nın bu biçiminde boşluğun görülmesi söz konusudur. Samsatlı Lukianos, *Öte Dünyada Konuşmalar*'da insanların sıradan yaşantılarını, uğrunda ömür tükettikleri değerleri yadsır; zenginlik, servet, hırs, şeref, ün gibi durumları hafife alır; bütün bunları hayatın sahici ve içtenlikli yönünü bozan durumlar olarak görür. Nedir hayatın sahici ve içtenlikli yönü? Değerleri değersizleştiren, anlamlıyı anlamsız, önemliyi önemsiz hale getiren büyük yadsımaya bakılırsa, onun boşluğu. Samsatlı Lukianos, bu dünyada bir bıçağı ve birkaç parça köseleden başka hiçbir şeyi olmayan Menippos tipini, dünya hayatını bir üst bakış açısından, ölümsüzlerin bakış açısından görebildiği ve bu seyrin sonunda bir yadsına tutumu geliştirebildiği, bu şekilde dünyanın zenginlik ve zevklerini yadsıdığı için

[4] Bkz. Friedrich Nietzsche, *Zerdüşt Böyle Buyurdu*, çev. Turan Oflazoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 7.
[5] Platon, *Devlet*, çev. Sebahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 282.

yüceltir; onu "insanların en iyisi" olarak niteler.[6] "Ne mutlu sana, Menippos, bütün dünya gözlerinin önüne serilivermiş. Kıskandım seni doğrusu. Öyle yukarıdan bakınca şehirler ne biçim görünüyor? İnsanlar ne oluyor?"[7]

Kharon Yahut Seyirciler'de bu "üst bakış açısı"ndan dünyada olup biteni şu şekilde açıklar: "Aşağıda delilik insanların arasına karışır, şehri onlarla birlikte yönetir; kin, öfke, kıskançlık, bilinçsizlik, kuşkuculuk, pintilik de işe karışır. Üstlerinde korku ve umut uçar… Başlarının üzerinde süzülür, tam yakalayıverecekler sandığın sırada bir de bakarsın ki, hepsinin ağzını açık bırakıp kaçıp gider. Hani ahrette bir Tantalos var, suya eğiliyor, tam dudağını değdireceği sırada su çekiliveriyor; hepsinin hali işte onun haline benziyor dünyada."[8] Bu üst bakış açısından şehirler ve insanlar, yuvanın etrafında dönüp dolaşan karıncalara benzerler. İroni bu üst bakış açısından gelir. Kişi, kendisini farklı bir noktada görmeli ki, ortaya ironi çıkabilsin. Bu seyirle dünya hayatı üzerine önemli düşüncelere ulaşır. İnsanların işlerine, özellikle de kötülük sorununa akıl erdiremez. İnsanların "altın" denilen maddeye neden bu kadar bağlandıklarını, ona neden bu kadar değer verdiklerini, uğrunda neden savaştıklarını anlayamaz. Bunu onları akılsızlığına yorar. İnsanlar, yeryüzünde ömürlerini tasa içinde, üzüntü içinde geçirirler: oturdukları yerler sanki şehir değil de birbirlerine iğnelerini batırıp durdukları birer arı kovanlarıdır. Umut, korku, çılgınlık, zevk, tamah, kin, bunlara benzer daha bir takım çılgın ve temelsiz duygular içinde yaşarlar.

İçinde yaşayanlar açısından gayet ciddi bir yer olan dünya, dışarıdan bakanlar için gülünçtür. Kayıkçı Kharon, tıpkı Çarıkçı Menippos gibi hâkim bir açıdan varoluş evrenini seyrettikten sonra, "Dünya doğrusu pek eğlenceli bir yermiş, Hermes?" demekten kendini alamaz. "Öyledir, insanların ne kadar gülünç olduklarını belirtecek söz bulamazsın, Kharon; hele kendilerini karmakarışık bir takım arzulara kaptıranlar, tam umduklarına kavuştuklarını sandıkları sırada karşılarına ölüm dikilivermez mi, gül artık gülebildiğin kadar…" der Hermes. Kharon, bulundukları yükseklikten, dünya hayatını yeterince gözlemledikten sonra, şöyle der: "Bu dünyada bir gün yaşayıp yarın ölüverecek olan insanların ne biçim yaşadıklarını da görüyorsun, Hermes: Yer kapacağız, ün alacağız, mal edineceğiz diye çabalıyor, birbirleriyle dövüşüp duruyorlar. Biz hayli yüksek bir yerdeyiz, ben avazım çıktığı kadar bağırayım da onlara boş işlerden kaçınmalarını, öleceklerini düşünerek yaşamalarını söyleyivereyim mi? 'Behey şaşkınlar! Boş şeylere neden bağlanırsınız? Bırakın artık bu didinmeyi: ölüm yok da boyuna yaşayacağınızı mı düşünüyorsunuz? Bu dünyada bağlandığınız, gönül verdiğiniz şeylerin hiçbiri bengi değildir, ölürken onlardan hiçbirini göremezsiniz; bu dünyadan çırılçıplak gideceksiniz!' Avazım çıktığı kadar bağırıp da bunları söylesem, böyle öğütler versem, acaba sesimi duymazlar mı? Duyunca da akıllanıp uslanmazlar mı?"[9] Hayatın en büyük değeri, en büyük bilgelik ve ahlak öğretisi, ölüm gerçeğini yadsımakla değil onu kabullenmekle ve bu gerçeğe uygun bir yaşam sürmekle gerçekleşebilir. Bu da varoluşun sahici yönünü vurgulamak anlamına gelir.

Lukianos, bu ifadeleriyle Nietzsche ve Dostoyevski'yi güçlü bir şekilde önceler. Öyle ki, onların kimi eserlerine baktığımızda aynı ruh halinin konuştuğunu görürüz. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*'da, ilginç bir tip çizer. Her şeyin boş ve anlamsız olduğu inancı, varlığın ve hayatın bu şekilde bir algı ile kendine ulaşması, roman kahramanını katıtsızlıüa, eylemsizliğe, edimsizliğe, seçmemeye sürükler. Zira seçersek, seçtiğimiz şey bir değer ve anlam ortaya koyar. Roman kahramanı, "İnsanlara gerekli olan şey, sonunun neye varacağı, neye mal olacağı bilinmeyen *başıboş* istektir." der.[10] *Yeraltından Notlar*'ın kahramanı, şöyle seslenir: "Asıl sebebini bulamayınca her şeye boş verirsin. Bir kerecik bilinçli olmayı bir yana

[6] Samsatlı Lukianos, *Seçme Yazılar I-II-III*, çev. Nurulah Ataç, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1999, s. 73.
[7] Samsatlı Lukianos, *Seçme Yazılar I-II-III*, s. 359.
[8] Samsatlı Lukianos, *Seçme Yazılar I-II-III*, s. 343.
[9] Samsatlı Lukianos, *Seçme Yazılar I-II-III*, s. 343.
[10] Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, çev. Mehmet Özgül, Adam Yayınları, İstanbul, 1989, s. 28.

koyarak ilk sebebini aramadan, uzun boylu düşünmeden, körü körüne bırak kendini duygularının akışına: sev ya da nefret et, boş durmamak için bir şeyler yap. En geç ertesi gün, bu danışıklı kanma yüzünden kendini küçük görmeye başlarsın. Sonuç olarak sabun köpüğü ve yine eski tembellik… Baylar, kendimi herkesten akıllı saymamın tek nedeni, bitirmek şöyle dursun, yaşamım boyunca hiçbir şeye başlamamış olmamdır."[11] Roman kahramanı her şeyi yadsır. İnsanların değer verdikleri değerleri de yadsır, onları değersiz hale getirir. Her şey değersiz kalınca, eylemde bulunmak için bir neden de kalmaz. Hiçbir şeye bağlanamaz, hiçbir şey yapmak istemez. Eylemsizlik bir tutum haline gelir.

Kişi bu durumda ne yapılabilir? Roman kahramanı bir başına izbe bir yerde yaşamayı tercih eder; bu bir seçenektir. Bir başka seçenek Menippos'un durumunda ortaya çıkar. O, ölümü kendi isteği ile öne alır. Yadsıyıcı, ironik tutum, Lukianos'un söz konusu tipinde de, Dostoyevski'nin söz konusu kahramanında da görülür. Mevcut hiçbir değere bağlanamayan, kendisi de yeni bir değer üretemeyen bu kişiler, anlamsızlığın ve hiççiliğin derin anaforunda dönüp dururlar. Onların tüm seçimi bir seçim yapmamak, tüm değeri bütün değerleri yadsımak, tüm sevinci mutluluğu ve sevinci küçümsemek üzerine kurulmuştur. Yadsıma bir değer, bir yöntemdir onlarda. Bu çalkantılı denizde ulaşabildikleri tek inci, her şeyin boş olduğu yönündeki yargıdır. Bu tutum, hayata yönelik bir görüşün eseridir. Bir tembellik eseri değildir. "Keşke boş duruşum aylaklığım yüzünden olsaydı. Tanrım, o zaman kendime ne büyük bir saygı duyardım!... Hiç olmazsa tembelliğim, güvenebileceğim belirli bir özelliğim var diye kendime en büyük saygıyı beslerdim. Birisi benim için "Kim bu adam?" diye sorunca, "Tembelin biri" karşılığını verirlerdi. Böyle bir söz duymayı çok isterdim. Benim de belirli bir niteliğim, hakkımda söylenecek bir söz olurdu."[12]

Yeraltından Notlar'ın kahramanı, kendi varoluş biçimini bir akıllılık olarak görür; akıl ve mantık bu tür bir yaşam biçimini gerektirir. O, gereksiz, nedensiz, amaçsız ve sonu boş çıkacak bir eyleme girişmediği için kendisinin herkesten daha akıllı olduğunu düşünür. Onlara bağlanıp kalmanın, dünyanın ve hayatın gerçekleri karşısında bir değeri yoktur. Mantık, tutku ve istekleri yadsır. Gelip geçicilik, boşluğu öne çıkarır. "İstekler bir gün mantıkla karşı karşıya gelince artık bizler istek duymayı bir yana bırakıp yalnız düşünmeye başlayacağız, çünkü aklımız başımızdayken birtakım saçmalıkları *istemek*, böyle göz göre göre mantığa aykırı davranıp kendi kuyumuzu kazmak olanaksızdır."[13] Mantık ve istek çatışması üzerinden bir söylem üretir.[14] Hayatı yaşayan istektir. Ama istek bilinçsiz, mantıksız ve kör bir gidiştir. Mantık ise sonunda mantıktır. Hayatın mantıkla yaşanması, olsa olsa kişiyi eylemsizliğe, hiçbir şey yapmamaya götürür. Zira niçin yapmalıyım, niçin eylemde bulunmalıyım, sorusu kişiyi bir boşluğa çıkarır. Nedensizlik, hayatın boşluğu ile noktalanır. Şöyle der *Yeraltından Notlar*'ın kahramanı: "Varıp dayandığım sonuç: En iyisi hiçbir şey yapmamak! Bir köşeye çekilip seyirci kalmaktan iyisi var mı? Onun için yaşasın yer altı."[15]

2.2. "Her Şey Boş" Demek de Boş: İnzivanın bu türünde de yadsıma vardır. Yadsıma çarkı, burada da "her şey boş" diyene kadar döner. Ancak inzivanın bu türünü ilkinden ayıran, bir bilinç farklılaşmasıdır. Burada yadsıma yeni bir değer üretmek adına yapılır. Alışılmış değerlerin yadsınması yanında, inzivanın bu türünde bir değer oluşturma çabası öne çıkar. Bir şeyler yadsınır, alışılmış olan kabul edilmez. İnsanlarla aynı havayı solumazlar, aynı değerleri paylaşmazlar, aynı şeylere sevinip aynı şeylere üzülmezler. Onları farklılaştıran, her şeyin boş olduğunu anladıktan sonra takındıkları tavırdır: "Evet, her şey boş, ama her şeyin boş olduğunu söylemek de boş. Hayatı kendi bakışınla, kendi çabanla sen dolduracaksın." demek

[11] Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, s. 22.
[12] Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, s. 22.
[13] Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, s. 29.
[14] Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, s. 30-31.
[15] Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, s. 38.

isterler. İnzivanın bu türünü Nietzsche'nin *Zerdüşt Böyle Buyurdu* ve Camus'nün *Sysiphos Söyleni* adlı eserleri ile örnekleyebiliriz. Şöyle başlar kitap: "Zerdüşt, otuz yaşında, yurdunu ve yurdunun gölünü bırakıp dağlara çıktı. Orada ruhunun ve yalnızlığının tadını çıkardı ve on yıl bundan bıkmadı. Ama en sonunda gönlünde değişme oldu ve bir sabah tanla kalktı, güneşin karşısına geçti ve şöyle dedi: "Ey ulu yıldız! Aydınlattıkların olmasaydı, ne olurdu senin mutluluğun?" O anda, kendisi de insanlara ve onların yaşadıkları dünyaya bir değer katmak, bir "armağan sunmak" için geri dönmesi gerektiğini düşünür ve şöyle der: "Pek çok bal toplamış bir arı gibi bilgeliğimden usandım; onu almaya uzanacak eller gerek bana."[16] Böylece insan dünyasına bir değer katabilmek, bir armağan sunabilmek için "uyanmış biri olarak uyuyanların arasına" geri döner. Zerdüşt'ün inzivada keşfettiği cevher, üstinsan (*übermensch*)'dır. Onu insanın önündeki ulaşılması gereken bir hedef olarak görür. İnsan aşılması gereken bir varlıktır. O, kendisini aşıp üst insana ulaşmak zorundadır; yoksa solucandan üstinsana doğru giden evrim zincirinin en zayıf halkası olacak, ileri aşamaya ulaşamayacaktır. "Siz bu büyük meddin cezri mi olmak istiyorsunuz?" diye seslenir. Bunun sırrını da verir: Dünya ötesi umutlardan söz ederek insanı evrim yolundan alıkoyan, bir takım sözde erdemlerle onu oyalayan dini, ahlaki ve metafizik söylemlerdir. Bütün bunların özeti Zerdüşt'ün ihtiyar ermişin ardından söylediği bir cümlede gizlidir: "Tanrının öldüğünü daha işitmemiş ormanında."[17] Zerdüşt'ün inzivadan dönüşte getirdiği bu armağan çağdaş dünyayı, düşüncesiyle, sanatıyla derinden etkilemiş, hala da etkilemektedir. Onda Batı kültür ve yaşantısına, din ve ahlak anlayışına karşı köklü bir eleştiri söz konusudur.

Bu söylem biçiminin en belirgin özeliklerinden biri de "dünyaya bağlılık" konusunda ortaya çıkar. Dinler, kişinin dünya ile olan bağlarını zayıflatmaya çalışırlar, her fırsatta bu dünyanın gerçek dünya olmadığı üzerinde dururlar, ruhun asıl vatanının sonsuzluk ülkesi olduğunu söylerler. Nietzsche, Zerdüşt'e şunları söyletir: "Yalvarırım size kardeşlerim, yeryüzüne bağlı kalın ve inanmayın size dünya ötesi umutlardan söz açanlara. Ağı saçanlardır onlar, bilerek bilmeyerek." Zerdüşt, inzivasından "büyük yadsıma" yöntemini bir armağan olarak getirir. Şöyle der: "Yadsıyabileceğiniz en büyük şey nedir? Büyük horgörünün saatidir? Mutluluğunuzun birle size iğrenç geldiği saat, ve usunuzun ve erdeminizin."[18] Tanrı'nın varlığından başlayan yadsıma, erdem adına öğretilenlerin, akıl ve akılcılık adına bilinenlerin yadsınması ve inkâr edilmesiyle sonlanır. Böylece yadsıma, tüm alışılmış değerlerin yok sayılması olarak, yeni bir yol çıkarır insanın önüne: Mademki her şey boş, o zaman kendi değerlerini oluştur, kendi değerlerini üret, kendi çabalarınla boşluğu doldur! Üst insan, bu değerlerin üretilmeye çalışıldığı bir tşp olarak görünmektedir.

İnsanın kendi hayatını doldurması, varoluşunu anlamlı kılması konusu bir şekilde Heidegger'de, Sartre'da, Camus'de ve daha birçok sanatçı ve filozofta yinelenir. Zerdüşt'ün getirdiği armağanın özü şudur: Unutma, hayatının bir anlamı yoktur, onu anlamlı kılacak olan sensin. Boşluğu sen dolduracaksın. Bu da insanı kedi karşısına büyük bir sorumluluk olarak çıkarır. Sartre şöyle der: "Tanrı yoksa her şey mubahtır, hiçbir şey yasak değildir. Bu demektir ki, insan kendi başına bırakılmıştır. Ne içinde dayanacak bir destek vardır, ne de dışında tutunacak bir dal. Artık, hiçbir özür, dayanak bulamayacaktır yaptıklarına"[19] İnsan kendi tasarı ve seçiminin ürünüdür. Kendini nasıl yapmışsa, nasıl bir kişi olmak istemişse, öyledir. Bu anlayışın sürdürücüleri arasında Albert Camus'nün önemli bir yeri vardır. Özellikle *Sisyphos Söyleni* adlı eserinde ortaya koyduğu "Sisyphos" tipi, kendi zorlu yaşam mücadelesini kendi varoluş değerini yaratmaya çalışan bireyin sancılarını anlatır. Sisyphos'un mücadelesi her ne kadar saçma, amaçsız ve sonsuz bir çabayı gösterse de, taşı her bir defasına sırtlayıp yeniden tepeye doğru yollandığında ortaya koyduğu yaşama, direnme, varolma ve

[16] Friedrich Nietzsche, *Zerdüşt Böyle Buyurdu*, s. 3.
[17] Friedrich Nietzsche, *Zerdüşt Böyle Buyurdu*, s. 6.
[18] Friedrich Nietzsche, *Zerdüşt Böyle Buyurdu*, s. 7.
[19] J.-Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 1985, s. 75.

yadsıma gücü, sırtındaki taşın her madensel parıltısını sonsuz değerde kılar. Böylece umudu taşır. Camus, onun mutlu olarak düşünülmesi gerektiğini söyler.[20]

2.3. Boşluğun Ardındaki Doluluğu Gör: İnzivanın bu çeşidinde inziva bir terbiye, olgunlaşma, kendine ve Tanrı'ya yaklaşma biçimi, bir süzülme, saflaşma, arınma yaşantısı, insanın kendi iç-benliğine ulaşabilmesinde bir yöntem olarak görülür. Bu yaklaşımın en ileri örneklerinden biri Ferideddin-i Attar'ın *Mantık al-Tayr* isimli eserinde ortaya çıkar. Attar bu kitabında kuşların Simurg'a olan aşklarını ve bu uğurda giriştikleri zorlu yolculuğu anlatır. Kuşların yolculuğu, insanın kendine yaptığı uzun, derin ve çileli inziva yolculuğunu simgeler. İnsanın saflaşması, kendi içindeki öze ulaşması, toprağın altındaki madene ulaşmasından daha zordur. *Mantık el-Tayr*'da "kuşların yolculuğu" metaforik anlatımı ile dile getirilen öze ulaşma çabası, inziva yolunun hemen bir çırpıda yürünüp bitiriliverecek bir yolculuk olmadığını, aksine Simurg'un, ancak belirli aşamalardan geçerek ulaşılması gereken bir hedef olduğunu dile getirir. Burada inziva boşluktan geçme çabası olarak betimlenir. Boşluğun derin ve zorlu vadilerinden geçemeyenler, Simurg'a, Varlığa, doluluğa ulaşamazlar.

Bu yaklaşımın temel fikri şu şekilde özetlenebilir: Varlıkta boşluk yoktur. Varlıkta anlamsız, absürt bir şey yoktur. Boş ve anlamsız gibi görünen her ne varsa, o şeyin boş ve anlamsız olmasından değil, bizzat bakıştaki boşluk ve anlamsızlıktan kaynaklanır. Boşluk, varlığa bakan bilincin bakma tarzından kaynaklanır. Bakma tarzı, varlığı, kimine boşluk, kimine de sonsuz doluluk, güzellik ve anlam olarak gösterir. Boşluk da, doluluk da kendine bakan göz için vardır. Aksi halde boşluk ya da doluluk diye bir şey söz konusu değildir. Boşluğu gören, yapan, üreten ve yayan insan bilincidir. Boşluk, insanla doğar, insanla büyür, insanla yaşar, insanla ölür. Boşluk doluluğun sırrıdır, sıvasıdır. İnziva, bütün bu boşluk vadilerini geride bırakarak kişiyi kendine doğru uçuran zorlu bir yolculuktur.

Bu kutsal bir inzivadır. Onu Peygamberlerin ve bilgelerin inzivası olarak görebiliriz. Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın inzivalarından söz edilir. Peygamberliğinden önce ve sonra Hira mağarasında inzivaya çekilen Hz. Muhammet'in inzivası da "siyer-i nebi"de önemli bir yer tutar. Azizlerin, keşişlerin inzivası, meşhurdur. Hıristiyan maneviyatı, inzivayı tanır, onu sever, giderek onunla özdeşleşir. Manastırların, tümüyle bir inziva fikri üzerine inşa edildiği, mekânın inziva fikri çerçevesinde dizayn edildiği bir gerçektir. Tasavvuf geleneği içinde de inziva arınmanın, olgunlaşmanın yolu olarak görülür. Kalbini dünya eğiliminden arındıran kişinin olgunlaştığı; inziva ile kendi benliğinden sıyrılarak ilahi benlikle bütünleşmeye doğru yöneldiği düşünülür. Gazali, tam da ününün doruğunda iken Bağdat'taki medrese hocalığını bırakır; kayıplara karışır. Uzun yıllar gözlerden ırak bir hayat yaşar. Bu süre içinde bir caminin temizlik işleriyle uğraştığı söylenir. Onun bu tutumu çağdaş filozoflardan Wittgenstein'da farklı bir tarzda kendini tekrarlar. Wittgenstein da tıpkı Gazali gibi ününün doruğunda iken Cambridge'deki hocalığını bırakarak bir inziva hayatı sürmeye başlar. Ailesinden kalan muhteşem mirası almayarak kilise bahçıvanlığı, öğretmenlik gibi çeşitli işlerle inzivasını pekiştirir. En sonunda küçük bir kulübe inşa eder ve orada yaşamaya başlar. Yıllar sonra, tıpkı Gazali gibi, o da üniversitedeki görevine geri döner.[21] Buradan şöyle bir sonuca ulaşılabilir: İnsanın, okuyarak elde edemeyeceği bir bilgi türü vardır. Bu bilgi, ancak yaşayarak elde edebilir. Bu herhangi bir nesnel konuya ilişkin bilgi değil, varoluşun anlamına ilişkin bir bilgidir ve bazıları bu bilgiye diğerlerinden daha çok ihtiyaç duyar. İnziva bu ruh halinin, bu iç-bilginin edinildiği bir süreçtir. Bu inziva biçiminde de hayatın boşluğu ortaya çıkar, ancak boşluk son aşama değildir. Asıl önemli adım bundan sonra gelir.

Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr*'da, inzivaya çekilmenin değil, bu yola girmenin bile kendi başına bir ruh yüceliğini gerektirdiği hususu üzerinde durur. Bülbül, Dudu, Tavus kuşu,

[20] Albert Camus, *Sisyphos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel, Adam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 135.
[21] Gazali ile Wittgenstein arasındaki benzerlik yalnız bunlardan ibaret değildir. Onlar felsefeye karşı eleştirel bir tutum da sergilemişler, buna karşın yine de felsefe yapmaktan kurtulamamışlardır.

Kaz, Doğan, Üveyik gibi soylu ve yolculuğa dayanıklı kuşlar bile inziva yoluna çıkamayacaklarını, Simurg'a varmaya kudretlerinin yetmeyeceğini özürle beyan ederler.[22] *Mantık al-Tayr*'da, kuşların yolculuğundan inziva denilen şeyin birçok aşamadan, birçok katmandan, birçok duraktan, birçok yoldan oluşan içsel bir süreç olduğunu anlarız. Sabır ve irade, yola çıkanların en çok gereksinim duyduğu gereçlerdir. Yine de inzivaya çekilen her bir kişinin, bu aşamaları sırasıyla geçeceği söylenemez, böyle bir gereklilik yoktur. Kimisi hiç çıkmaz, kimisi birinci aşamada kalır, kimisi ikinci aşamada; kimisi daha ileri evrelere ulaşır. Ancak, bu yola niyet etmek bile, kendi başına bir değeri gösterir. Bu yol, bir arınma, bir genişleme, bir yücelme yoludur. Ondan herkes kendi nasibine göre pay alır. İnsanlık özünün en çok saflaştığı, en çok parladığı bir deneyim yoludur. Hedef vardır, ancak bu bir şeyler kazanmaya, kâr elde etmeye yönelik bir hedef değildir. Hedefi olgunlaşma, kemale erme, kendini tanıma, hayatı anlama, bütün bunların sonucunda Tanrı'ya yaklaşma olarak ifade edebiliriz. Kişinin kazanımı budur. İnziva, çıkar hesaplarının üstünde bir arınma, dahası bir aşk yolculuğudur.[23]

Hüthüt'ün kılavuzluğunda yüz binlerce kuş Simurg'un aşkıyla kanat çırparlar. Bu yolculukta aşk, bir yadsınma yöntemi olarak ortaya çıkar. Bu sayede kişi ben merkezli bir yaşam sürmekten kurtulur, sevebilmeyi, fedakârlıkta bulunabilmeyi öğrenir. Hırs ve tutkularından uzaklaşır. Ama aynı zamanda, hayatın, varoluşun, dünyanın gelip geçiciliğine ve insanın bu bağlamdaki değerine ilişkin bir bilgeliği de ortaya koyar. Kuşlar, kendisine aşk ve özlem duydukları Simurg'a kavuşabilmek, onun varlığında yeniden var olabilmek umuduyla yolculuk yaparlar. Yadsıma süreci, tam bir arınma ve iç terbiye sürecidir. Bu nedenle inziva yolu kolay bir yol değil, zor bir yoldur. Bu yola düşen kişi, kendi yetersizliğini hisseder. Zor olan feda etmek, yadsıyabilmektir. İnziva yolundaki aşamalar, aynı zamanda bir inziva yolundaki duraklardır. Herkes bu duraklardan sırası ile geçemez, gücü nispetinde bir mesafe kaydedebilir. Bu nedenle inzivayı sonuna kadar götürmek herkese nasip olmaz. Bu yolculuktan herkes kendi tecrübesine göre ve bu tecrübe oranında nasiplenir. Herkesin aynı deneyimi elde etmesi diye bir şey söz konusu değildir.

Kuşların yolculuğu ateşten dağ ve vadilere düşer. "Yolun dehşetinden kanatları kanlara bulanır, ah etmeye başlarlar."[24] Bu, daha önce yaşamadıkları bir deneyimdir, farklı bir yolculuğa çıkmaktır. Tümüyle kişinin kendini, kendi gücünü, kendi varlığını denediği bir süreçtir. Bu süreç sonunda kendi varoluşuna ilişkin derin bir kavrayış gücüne kavuşur. İnziva kişiye dünyayı vermez, ondan dünyayı alır. Ama dünyayı alırken onu yadsımayı, aşmayı da öğretir. Geri dönüşte, yadsınan dünyaya ilişkin yeni bir değer getirilir. Bu değer dünya hayatını "fanilik bilinci" üzerine kurar. Bu bilinç durumu her şeyi boş olarak görür, ancak yine de orayı mutlak doluluğa, mutlak anlama, mutlak varlığa giden bir yol, bir kapı, bir köprü olarak görür. Ötelere açılan yol oradan geçer. Sevgiden ve bağışlamadan başka her şey önemini yitirir. Öne çıkan temel değer, sevgi ve iyiliktir. Yeryüzünün boşluğu ancak bu değerlere dolar ve boşluk varlığa açılan bir kapı haline gelir.

Bu zor yolculuk, insanın kendisine yolculuğu olarak bir bilgelik ve hikmet yolculuğudur. Burada aklın değil, daha çok kalbin ve aşkın sesi duyulur. "Aşk ateştir, akılsa dumana benzer. Aşk geldi mi akıl derhal kaçıp gider." der Attar. Bu süreç aklı tanır, kabul eder; ama onun yetersizliğini ve sınırlılığını da bilir. Bu yolda, ateşe, sırlarla dolu pek büyük bir kazan koyar.[25] Rahatını, sağlığını, huzurunu bir yana bırakır. Her bir durakta benlik biraz daha saflaşır, dünyanın kirinden pasından arınır. Benliğin bu saflaşması, kişi ile Tanrı arasında güçlü bir bağ oluşturur. "İstek", "aşk", "marifet", "istiğna", "tevhit", "hayret", "fakru

[22] Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr I*, çev. Abdulbaki Gölpınarlı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 59, vd.
[23] Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr I*, çev. s. 88.
[24] Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr I*, s. 132.
[25] Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr I*, s. 202.

fena" (yokluk) vadilerinden geçer. O kadar saflaşır ve arınır ki, kendisinde tanrısal özden başka bir şey kalmaz. En son aşamada, saflaşmış benliği ile tanrısal öz arasında bir aidiyet bağı kurar. Kendini Tanrı'da, Tanrı'yı da kendinde bulur. Bu makam, ikiliğin, benlik ve senliğin ortadan kalktığı bir alandır. Saflaşma, varlığı aynı özde birleştirir. "Bilmiyorum sen ben misin, yoksa ben sen miyim? Senle kayboldum, benliğim kalmadı, senlik ya da yokluk oldu!"[26] Bu şekilde varlığa katılma, varlıkla bütünleşme gerçekleşir. Daha önce kendisini endişeye sevk eden, kaygıya düşüren pek çok şey, korku ve endişe vermez hale gelir. Bu, zerrenin ve gölgenin ortadan kalktığı, varlığın aynı özde birleştiği bir aşamadır.[27] Kuşların kendilerinde Simurg'u görmeleri, içkin benin kendi özüne dönmesini, aşkın bene katılmasını simgeler. Bu noktada benlik senlik kalmaz, varlık aşkın benlikte yeniden varlık kazanır.

Sonuç

Mağaradan geri dönen kişi, hayatı yeniden keşfetmiştir. Bu yüzden inziva birinci aşamada yadsımayı, yıkılışı, ikinci ve üçüncü aşamada yeniden yapılışı, yeniden kuruluşu, yeniden doğruluşu ifade eder. Bu inşa süreci içinde bilinç yeniden yapılanır, varlık ve varoluş yeniden değerlenir. Bakmak ve görmek yeniden öğrenilir. Hayat ve ölüm yeniden anlamlanır. Kişi, geniş boşluğun üzerinde kendi varlığını sonsuzluk bilinciyle yeniden keşfeder. Hayat, hayatın boş olduğunun keşfi ile bitmez, asıl ondan sonra, dolu olduğunun keşfi ile yeniden başlar. Hayatın boşluğu, çok kolay keşfedilebilecek bir şeydir. Büyük tutkuların, büyük hırsların gerisinde olan hakikat odur. İnzivada hem bir yadsıma (alışılmış düzenin yadsınması), hem onu aşma, hem de onu yeniden yapılandırma girişimi söz konusudur. İnzivanın mağarasındaki kişi ise her şeyi aydınlatan güneşi görmek için oradadır. Bu güneş kendisine göründükten sonra yavaş yavaş iner oradan, halkın arasına katılır. Mağara, ruhu olgunlaştıran, terbiye eden bir üst seyir noktası gibidir. Kişi bu noktadan her şeyi en iyi şekilde görebilmekte ve değerlendirebilmektedir. Mağara, insanın ilk sığınağıdır. Sadece bedeninin değil, ruhunun da sığınağıdır. Orada kendisine, hayata, evrene ve dünyaya ilişkin kavrayıcı bir bakış elde eder.

Sözünü ettiğimiz üç basamaklı inzivada, en zayıf halka ilk aşamadır. İnzivanın bu türünde boşluğun ağırlığı ezici bir şekilde hissedilir. İkinci aşama, onu doldurma isteği ile daha sağlam bir tutumu ve iradeyi gösterir. O, ortaya koyduğu kendi anlamını kendisi üretme iradesiyle, bir arayışın, bir isteğin, bir direnişin simgesidir. Adeta şöyle haykırır: "Hayatın bir anlamı varsa, onu sen arayıp bulacaksın!" Bu tutum, her şeyin boş olduğu yönündeki kanıyı aşar, onu küçümser, yetersiz ve güçsüz bulur. Hayatın boş olduğunu söylemek sadece bir tespittir. Asıl olan boşluğun nasıl doldurulacağını söyleyebilmek, bu yönde bir irade ortaya koyabilmektir. Üçüncü aşamada ise şöyle der insan: Hayat üç boyutlu bir resim gibidir. Size kaos, düzensizlik ve boşluk olarak görünen o resmin derinliklerinde aslında sonsuz bir anlam, güzellik ve doluluk gizlidir. Hayatın boş olduğunu söylemek, kendi başına bir şey söylemek değildir. Onu anlamlı kılan kendisinden sonra söylenecek cümledir. Bütün varlık, bütün hayat, boşluğun seyrinden sonra başlar, oradan sonra gelir. Bu ise bir bakma, görme ve algılama meselesidir. Asıl olan hayatın boşluğunda bir derinlik, bir doluluk görebilmek, boş gibi görünen o yüzeyin altındaki sonsuz zenginlik ve doluluğa ulaşabilmektir. Yunus Emre, bu seyir'i nitelemek için "gönül gözü" veya "bâtın gözü" ifadelerini kullanır. Ve şöyle seslenir: "*İy ışk eri aç gözüni yir yüzine kılgıl nazar / Gör bu latif çiçekleri bezenüp uş geldi geçer / Bunlar böyle bezenüben dostdan yana uzanuban / Bir sor ahi bunlara sen kancarudur azm-i sefer*"[28] Seyir durumu, bir başka şiirinde de şu şekilde dile gelir: *"Ma'ni evine talduk vücûdı seyran kılduk / İki cihan seyrini cümle vücudda bulduk / Bu çizginen gökleri taht-es-serâ*

[26] Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr II*, s. 142-143.
[27] Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr II*, s. 184.
[28] Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, s. 53, 54, 66.

yirleri / Yitmiş bin hicâbları cümle vücudda bulduk / Yidi yir yidi göki tağları denizleri / Uçmağ-ıla tamuyu cümle vücudda bulduk / Mûsi ağduğı Tûr'u Kuds'de Beyt-ül-ma'mûrı / İsrâfil urdığ surı cümle vücudda bulduk / Tevrat ile İncil'i Furkan ile Zebûr'ı / Bunlardağı beyânı cümle vücudda bulduk / Yûnus'un sözleri hak cümlemüz didük sadak / Kanda istersen anda Hak cümle vücudda bulduk." (s. 89, 90)

İnzivanın ilk biçimini örneklediğimiz *Yeraltından Notlar*'da, bir hedef yoktur. Roman kahramanı, kendini de, insanların sahip olduğu değerleri de yadsımaktadır. Bu hiçleme durumunda, her şey hiçte kalır, bir değer ortaya çıkmaz. İkinci aşamada, hiçlemeden bir değer, bir irade gücü, bir varolma değeri ortaya çıkar. "Üst-insan" ya da "Sisyphos", bu hedef değerin somutlaştığı tiplerdir. Aynı şekilde *Mantık al-Tayr*'da da bir hedef-değer vardır: Simurg. İnziva yolu, yokluktan varlığa, hamlıktan kemale, cehaletten bilgeliğe doğrudur. Burada da her şeyin boş ve yalan olduğu vurgulanır, ancak bu yokluğu bulmak için değil, varlığa, değere ve anlama kavuşabilmek içindir. Görüleceği üzere, inzivada kalbin, gönlün, zihnin, bilincin durumu, ne öğüttüğü, ne işlediği önemlidir. Sadece yalnızlık değildir inziva, kendi içinde çoğalmadır, yenilenmedir, yeniden varolmadır da.

İnziva, ele aldığımız örneklerden hareketle söyleyecek olursak, biraz da yaş ile ilgili bir durumdur. İnsan belirli bir yaşa geldiği zaman, sözgelimi kırk yaşına doğru, hayatın anlamını, yaşamanın amacını, insan olmanın değerini, hayatı ve ölümü daha çok sorgulamaya başlar: "Nereden geldik, nereye gidiyoruz?", "bu hayatın anlamı nedir?", "hayat varsa ölüm niçin var?", "ölüm bir son mudur?"; bu ve benzeri sorular sıkça sorulur. Kierkegaard'un kullandığı bir kavramla söyleyecek olursak, daha önceleri haz temeline dayalı estetik bir hayat sürerken, kırk yaşından sonra hayatı sorgulamaya başlar. Bu nedenle inziva durumu daha çok kırk yaşından sonra ortaya çıkar. Zerdüşt otuz yaşında yurdunu, yurdunun güzelliklerini terk eder, inzivaya çekilir. On yıl dağda, mağarada kalır. İnzivadan geri dönüşü kırk yaşlarında olur.[29] Dostoyevski, *Yaraltından Notlar*'ın kahramanına şunları söyletir: "Güzel ve yüce şeyler' kırk yaşımda bana az acı çektirmedi. Ama kırk yaşımda böyle oldu bu; oysa o sıralar, ah, o gençlik yılarlımda çıkacaklardı karşıma! O zaman kendime uygun bir iş de bulurdum: Bütün o güzel, yüksek şeylerin onuruna içerdim… Huzur içinde yaşayıp debdebeyle ölmek! Bundan daha güzel ne vardır? Salıverdiğim göbeğimi, üç kat olmuş gerdanımı, rezilcesine havaya diktiğim burnumu görenler: 'Bakın şu kalantor herife! Olunca böyle olmalı!' derlerdi."[30] Üçüncü tür inziva da ise, yine kırk yaş öne çıkar. Bu inziva biçimini örnekleyebileceğimiz tipler, peygamber ve bilgeler, kırk yaşını bulmuş kişiler olarak inzivaya yönelmişler, bu şekilde olgunlaşmanın yoluna girmişlerdir. Ama bütün bunları bir değersizlik adına değil, yeni bir değer üretebilmek, yeni bir değere kavuşabilmek adına yapmışlardır.

Bütün bunarlın sonucunda şöyle denilebilir: Ancak arındıran yalnızlık inzivadır, ancak geliştiren yalnızlık inzivadır, ancak olgunlaştıran yalnızlık inzivadır, ancak gözeten yalnızlık inzivadır, ancak insanın kendine giden yalnızlığı inzivadır, ancak biriktiren yalnızlık inzivadır, ancak bir değer üretebilen yalnızlık inzivadır. Nietzsche bir sözünde şöyle der: Kimisi kendini bulmak için gider komşusuna, kimisi kaybetmek için." İnziva da böyledir: Kimisi kendini bulmak, kimisi de kaybetmek için çekilir inzivaya. Kaybettiren inziva inziva değildir, yoksullaştıran inziva inzivadan beridir. Bir değer üretmeyen, bir müjde vermeyen, bir armağan getirmeyen inziva inziva değildir. İnsanı Tanrı'ya, kendine ve diğer insanlara yaklaştırmayan inziva inziva değildir. Hayatın boşluğunu keşfetmeyen, onu yeniden dolu ve anlamlı bir hale getirmeyen inziva inziva değildir. Ölüm gerçeği karşısında sahih bir tutum sergileyemeyen kişi, ne kadar yalnız da kalsa, ne kadar insanlardan uzak da yaşasa inzivada değildir. Bu anlamda inziva bir çekiliş değil, bir kavuşmadır, bir kaçış değil bir kucaklaşmadır. Bir düşüş değil, bir yükselmedir; böyle bir şeydir.

[29] Friedrich Nietzsche, *Zerdüşt Böyle Buyurdu*, s. 3.
[30] Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, s. 23.